

GEOGRAPHICAL IMAGES IN LITERATURE - INTERDISCIPLINARY AND INTERACTIVE (METHODOLOGICAL) ASPECTS

Abstract: The report focuses on some of the interactions between geographic spatial images and their manifestations in artistic literature. The aim of the authors is to show the possible expansion of educational discourse by integrating two seemingly remote subject areas, the scientific / rational (geography and literary science) and the creative / imagined in their teaching methodology. Dialogizing the ways in which the literary spaces in geography on the one hand and geographical topographies in artistic texts on the other would enhance the interaction in pedagogical communication with increasing interest and understanding of educated learning situations.

Keywords: spatial images, literary geography, geographic stories, education, interdisciplinary, interactivity.

Authors information:

Kalina Milkova

Chief Assistant, PhD

Sofia University "St. Kliment Ohridski"

✉ kalina_milkova@abv.bg

🌐 Bulgaria

Temenuga Teneva

Assoc. Prof., PhD

Konstantin Preslavski University of Shumen

✉ t.teneva@shu.bg

🌐 Bulgaria

Генезисът на образно-географската тематика е синкретичната сплав между поезия и митология [1]. Образът се интерпретира като опосредствена представа за реалността и като фактор за нейната промяна в конкретна култура. Всяка култура „колекционира“ определени **географски образи**, интерпретиращи локални пространства. В полето на **художествената литература** пък присъстват различни пространствени образи, които създават светове, пораждащи асоциации с обективната историческа, географска, социална реалност, предизвикала творческия акт. Така фикционалното (измисленото) придобива релеф, внушава истинност и гради национални и общочовешки ценностни културни модели.

В нашия доклад се фокусираме върху някои от **взаимодействията между географските пространствени образи и техните проявления в художествената литература**. Целта ни е да покажем възможното **разширяване на образователния дискурс** чрез интегрирането на две привидно отдалечени предметни области, на научното/рационалното (географията и литературознанието) и творческото/въобразеното в методиката на преподаването им. Смятаме, че диалогизирането на начините, по които функционират олитературените пространства в географията от една страна и географските топоси в художествените текстове от друга, би активизирало интеракцията в педагогическото общуване с повишаващи интереса и разбирането на обучаваните образователни ситуации.

В същността си пространственият образ е интерпретативен (дори "фотографската точност"/обективност изразява субективността на избраните от човека зад обектива ракурс, светлина, отстояние, композиращи по негово усмотрение късчета действителност). Геокултурните образи са система от едни от най-мощните, ярките и мащабните пространствени знаци, символи, характеристики, описващи/интерпретиращи особеностите в развитието и функционирането на различни култури/цивилизации в глобални, регионални и локални контексти [2]. Образната тематика е свързана по-малко с каталогизиране и инвентаризиране на ресурсите и местностите и повече с осмисляне на социалната еволюция и значение на местата.

Географията на образите отразява как човек възприема явление от външния свят в неговите пространствени измерения, как индивидът в историческа и социална среда си създава

своя собствена реалност в нейното структурно, функционално и символическо единство, как във всяко място са свързани въображение и реалност. В този дискурс мястото има историческо и социално значение, трайни връзки, включващи индивидуални чувства, колективна памет и символика. Качества като красота, атрактивност, непривлекателност на мястото се отнасят до представата на човека за него, до човешките емоции, съпреживяването, до топофобията и топофилията, а не до неутралност и индиферентност. Мястото е значимо ментално пространство, натоварено с времеви свойства, което се разполага в географското и литературното изследователско поле.

Литературната топонимия е един от елементите на въобразената художествена действителност, чрез който от една страна се имитира истинността, обективността на създадения от автора свят, а от друга се полагат определени символични значения, усилващи въздействието на посланията. "Там, на Балкана" в баладата "Хаджи Димитър" на Ботев указва едновременно мястото от българското пространство, където умира юнакът, но и позицията "горе", асоциираща безсмъртието, срещу "долу", "нейде в полето", където са страданията и смъртта. Художественото пространство е виртуална проекция на някакъв географски локус, предаден с претенции за автентичност, но преживян (и в този смисъл – манипулиран/манипулиращ читателя) през субективността на авторовото мислене, емоции, оценъчност във времето (историческо, социално, културно) на тази преживяност. Именно в екзистенциалната натовареност е пресечното множество от значенията на географските образи и образите на географията в литературата.

Пространствените/географските образи в художествените текстове могат да пресъздават както реални, така и въображаеми/абстрактни пространства. Във Вазовото "Де е България?" са изброени топосите на родното, определящи историческата и националната ни идентичност – "белий Дунав", "Черно море", "горда Стара планина", "Марица", "Вардар", "Рила", "Охридски вълни", "до Карпатски планини",... В "По жицата" на Йовков обаче действието се развива на някаква поляна до някакъв път. Дори не е сигурно, че това е пътят към селото Манджилари. Но символиката на новото име на селото – "Надежда му викат сега" – подсказва, че това е пътят на надеждата за изцеление на болната Нонка. И читателят "вижда" цялата измислена картина като реалистичен образ от българското пространство в ситуацията на текстопораждането.

Литературните произведения са един от най-благогатните „полигони“ за изучаване на феномена географски образ (ГО) [3]. Те създават сюжетни „карти“ на местности, които трайно присъстват в общественото съзнание, а географията – образни карти на средата. Интегриращият компонент при формиране на ГО/ПО между географията и литературата е тезата, че човек не просто живее във физическото, а и в семантически структурираното и образно оформено пространство. Символическият подход позволява да си представим мястото не просто като среда, а като нещо повече – митове, културни и административни черти на ландшафта. Културният ландшафт като инвариант на пространствените образи се състои от знаци, които се приемат, разшифроват и оценяват от човека и които трайно присъстват в индивидуалната и колективната памет и въображение.

Географията е „производител“ и интегратор на пространствени образи, определящи връзката (отношенията) между света и хората, между природата и обществото и разшифроващи пространствените „отпечатьци“ в различните топоси. Моделирането на ГО е невъзможно без обръщане към езика и литературата. На самия език е присъща известна пространственост и способност за изразяване на пространствени отношения чрез използването на определена терминология, а словото притежава способност да прави видимо и реално своето семантично пространство. Географското пространство, пейзажът, градът могат да бъдат не просто източник на литературно произведение, но и да го създадат. Местността, възприета като образ – поетически, прозаически, естетически, има потенциала да географизира литературния текст. В този контекст е значима функцията на топонимите, които ориентират текста към местност, край, област, географски граници или се явяват ядро на текста, което притегля различни смислови нюанси. Топонимното поле интерпретира текста като географско единно ландшафтно название на пространствено-времето измерение на събития и ситуации.

В главата "Неочаквана среща" от романа на Иван Вазов "Под игото" Бойчо Огнянов разказва пътя на бягството си от заточението до Бяла черква – градчето, където се развиват основните действия, и за което самият автор дава пояснение, че името му е българският превод на старото име на Сопот – Акча Клисе: "От Диарбекир тръгнах пеша до руска Армения, оттам през Кавказ в Русия, та в Одеса, все с руска помощ. От Одеса с парахода на Варна. Оттам, през планините, та в троянските колиби. После през Стара планина, та в Бяла черква." (подч. наше, К.М., Т.Т.). Героят очертава един географски маршрут, чиято визуализация в съзнанието на читателя създава реална представа за изминатото разстояние и местата, през които се е движил. Подобно географизиране на художественото пространство освен достоверност излъчва и друга многопластова информация – за географската култура на автора, за възможностите за придвижване във времето на разказаните събития, за издръжливостта и съобразителността на героя да избере най-безопасния път... И всички тези внушения целят определени въздействия върху читателя – да го образуват (малко хора във Вазовото време, а и по-късно са познавали всички споменати места), да предизвикат респекта му от качествата на избягалия затворник, който ще се превърне в основен катализатор на промените в малкото подбалканско градче "в предвечерието на Освобождението".

В методиката на обучението по география олитературените образи на света могат да допълнят и обогатят възприятията за различни места. Например, в очерковия цикъл на Й. Йовков "Те победиха" има описания на градове, местности, знакови за първите десетилетия на 20 век социални/културни локуси, излъчващи начина на живот и поведение на хората, на формирането на териториалните потребности и интереси, на проявлението на социалната и политическата активност на населението ("Отвън Добрич не се различава много от който и да било по-голям провинциален град. Наблизо и на юг е пространният и равен хълм Яланджи баир./.../ Вътре градът поражда изведнъж с голямото движение и шумния си живот: непрекъснато гърмят каруци из улиците, редят се една след друга работилници, в които кърваво грее жеравата на огнищата и звънтят ударите на чука..." – "Добрич").

При осмисляне на пространствените образи са важни: образната траектория, позиционирането на мястото в рамките на по-голяма образна система – България, Балканите, Източна Европа; идентифицирането на добре оформено ядро, притежавашо най-важните и значими символи на мястото; определяне на динамичните, бързо изменящи се образи и на статичните, устойчивите и слабо променящи се образи.

Пространствените образи като пресечно множество между географията и литературата могат да се интерпретират като фрагменти от писмени текстове с определена емоционална и аксиологическа натовареност по повод особеностите на географското положение, историята на развитието, обичаите, забележителните събития, споменаването на топонимите в региона или местностите. Към латентните образни географски маркери се отнасят различни текстове, в които епизодично се упоменават местата в широки емоционално-образни контексти:

*Над мойта земя
в небето
опира
Пирин.
И мурите в буря
илинденски приказки пеят,
над Охрид лазура е
толкоз просторен и син,
а още надолу
е светлия бряг на Егея..*

(Н. Вапцаров, "Земя")

В тематиката на пространствените образи значим момент е разкриването на потенциала на образни възли чрез оценка на ролята на отделните събития и имена, значими не само в хода на локалната история и география, но и в по-мощабни образно-географски контексти. На основата на образно географските маркери и образни възли може да се създаде протообразна

карта, чрез която да се осмислят връзките между отделните образни възли. Образно географското картографиране се възприема като създаване на условни географски модели, в които частично се съхранява географската ориентация на традиционните карти и са графически инвариант на обобщен/базисен модел на определен географски образ. В този контекст то е начин за концентрация на знания за определено пространство в специфична знаково-символична форма.

Технологията на разработването на географски образи включва съставяне на лексикон от 15-20 думи, най ярко характеризиращи определено място, определяне на знакови места, създаване на образна карта на действителни и въображаеми пространства – географско литературна топография, съставяне на когнитивна и на митологична схема, определяне на „образната формула“ на мястото и на финал – образна географска карта.

В някои страни се отделя научно направление **литературна география** с предмет взаимодействието между литературното и географското пространство, в резултат на което се формира литературно-географско пространство [4]. Основните понятия и термини са свързани с пограничното положение между културната география и литературознанието – литературно географско пространство, място, литературно пътешествие, местна и регионална литература, ключови места, регионални образи и териториална идентичност. „Текстът е източник на разнообразни сведения,.../получени от неговите семантични дълбочини.“ [5]. Географията се обръща към литературата като към хранилище на неотчетения пространствен опит от взаимоотношения между човека и окръжаващата среда [6]. Въведени са термините словесна живопис [7] и литературен ландшафт [8]. при изображение на ландшафта.

Литературното място е локус, чийто образ е неразривно свързан с определени литературни имена – биографични (свързани с живота на автора), собствено литературни (свързани с произведенията и героите) и комплексни (продукт на ситуациите, в които минава границата между живота и творчеството). В тесен смисъл, като елемент от **хронотопа** – вереме-пространствената структура на художествения текст – пространството организира събитията (позволява им да се случват "някъде") и конфигурира обектите/героите, придавайки им определени оценъчни значения (например, тези, които са в "центъра", са натоварени положително, а разположените в "периферията" – отрицателно; "бялата лястовичка" на надеждата в "По жицата" на Йовков е "горе", а "змията", причинила болестта на Нонка, е "долу"). В този дискурс може да се говори за пространство на повествованието и на персонажите, като първото е доминиращо.

Художествените представи, създавайки определена алтернативна (паралелна) реалност, всъщност съдействат за разбиране на реалността. Въ-образени (предадени в образи) от автора, те излъчват не само неговата интерпретация на действителността, предизвикала написването на творбата, а и мисленето, езика, познанието, нравите на хората от времето, в което живее. Предимството му да умее словото по-добре от тях, позволява създаването на запомнящи се, вълнуващи с детайлите си образи, които формират сетивността на читателите за възприемане на природните, социалните, културните пространства:

Величествената Рибарица, на запад от долината, издигаше в небесата своя гигантски тъп купен, заобиколен с по-ниски; темето му оставаше забулено от вълнисти подвижни облаци, които като че пушеха. На северния хоризонт се протакеше правата черта на Стара Планина, цяла плувнала в бяло и в слънце. Обикновено намръщена, тя сега беше за хубост да я гледаш. Само зиналите сиви канари — легла на водоскоците, които се спускаха от върховете ѝ, остаяха отвити и придаваха малко строг вид на планината. Гърбът ѝ отиваше равен като една стена до самата Амбарица, отдето се захваща редът на балканските великани...

(Ив. Вазов, "Под игото")

За осмисляне на литературно-географското пространство се използва и картографската репрезентация. Художественото пространство, създадено от автора, е уникално и твори географски образи – конкретни, свързани с локални признаци, и абстрактни, без локално изражение и местоположение.

При изучаване на литературни произведения (най-вече прозаически, където употребата на географски топоси е най-голяма) реалните имена на държави, градове, села, местности, реки, пътища... формират пространствените образи на времето, за което се разказва, през интерпретацията на твореца, но показват и географската култура на хората от това време – в "Чичовци" на Вазов чорбаджи Мичо изнася цял урок по география. В "Под игото" има над 60 топоса, което поставя въпроса как: географската информация присъства в литературния текст, до каква степен е достоверна и актуална; кои обекти имат съвременни съответствия и кои не; доколко достоверно е изобразеното, как е репрезентирано; доколко съдбата на автора е свързана с мястото; какво е съвременното състояние на обекта, ако е реален. "Образният портрет" на мястото е естествен резултат от процеса на осмисляне на пространството, на най-важните териториални стереотипи и представи, на културните наративи, отразяващи идеи, норми, регионални и локални идентичности.

За голяма част от обучаваните обаче пространствените ориентири са дезориентиращи или поради непознаването им, или заради по-старите наименования. Оказва се, че именно компонентите, формиращи реалистичните образи на местата в художествения текст, където се случват събитията, губят смисъла си, поради невъзможност за разчитането им. Създаването на повествователни "сюжетни карти" играе ролята на своеобразен GPS навигатор, който би превърнал образователното четене в много по-истинно (макар и виртуално) пътешествие през времето и пространството. С повече ползи и формиращи личностите на обучаваните последици. В тази посока могат да се създадат **интердисциплинарни курсове** като "Пространствените географски образи и/в литературата", "Литературна география" и др., дифузиращи методологията на изследване и методическите стратегии на двете предметни области.

Интегративността и интерактивността на образователните потенци при изследването и изучаването на литературните географски образи се подпомагат и от технологичните оптимизации на педагогическия процес. Мултимедийните презентации, фрагментите от филмови интерпретации на географски и/или литературни пространствени образи, произведенията на изобразителното изкуство с подобна тематика и др. са не просто съпътстващи илюстрации, улесняващи възприемането и разбирането на преподаваната информация. В своята синтезност и еднородност тези разнородни на пръв поглед компоненти на образователната ситуация са един микромодел на хипертекстуалността на света, който обитаваме, и на начините за неговото опознаване, живеене.

References:

1. **Zamyatin, D. N.** Geograficheskie obrazy mirovogo razvitiya. Obshtestvenyenuki i sovremennostu, №1, 2001
2. **Zamyatin, D. N.** Geoulutura: obraz i ego. 2006. interpretatsii, Russkiy arhipelag, 2002 (18.04.2007)
3. **Zamyatin, D. N.** Prostranstvo i epoha: geograficheskie obrazy v "Skifah" Aleksandra Bloka, Evraziya, 1/6, 2008
4. **Kalutskov, V. N.** Literaturnaya geografiya kak nauchnyu predmet i как uchebnaya distsiplina. VMU, ser. 19, Lingvistika i Kommunikatsiya, № 4, 2015
5. **Mironenko, N. S.** Stranovedenie: teoriya i metodu: Uchebnoe posobie dlya vuzov. M., 2001
6. **Tuan Yi Fu.** The City as moral universe // The geographical review. 1988. V. 12. No 1
7. **Semenov-Tyan-Shanskiy, V. P.** Rayon i strana, M., 1928
8. **Vedenin, YU. A.** Ocherki po geografii iskusstva. M., 1997